

Крапівін О.В., Володіна М.О.***

АМЕРИКАНСЬКІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ТА БЕЗПЕКОВІ СТРАТЕГІЇ ЩОДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НАПРИКІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті йдеться про зовнішню політику Сполучених Штатів Америки, а також аналізуються основні відмінності американської та європейської поведінки на міжнародній арені. Автор докладно розглядає діалог між США та ЄС.

Ключові слова: Сполучені Штати Америки, Європейський Союз, зовнішня політика, безпека, оборонний проект, геополітика.

В статье идет речь о внешней политике Соединенных Штатов Америки, а также анализируются основные различия американского и европейского поведения на международной арене. Автор подробно рассматривает диалог между США и ЕС.

Ключевые слова: Соединенные Штаты Америки, Европейский Союз, внешняя политика, безопасность, оборонный проект, геополитика.

This article is about foreign policy of the United States of America, and also the main distinctions of the American and European behavior on the international scene are analyzed. The author in detail considers dialogue between the USA and EU.

Key words: United States of America, European union, foreign policy, safety, defensive project, geopolitics.

Особливістю політичного діалогу США та Європейським Союзом (ЄС) в постбіполярний період є включення в порядок денний широкого кола глобальних питань. Глобальні виклики безпеці ведуть до розширення форм та рівнів двостороннього співробітництва, проте, трансатлантична співпраця в цій сфері залишається на середньому рівні. Зі зникненням «радянської загрози» різниця в інтересах все частіше призводить до відцентрових тенденцій, а брак співпраці розцінюється експертами як «брак спільної мети» [1]. Втім, найбільшої гостроти розбіжності у поглядах на майбутнє між США та Європою проявилися вже під час правління адміністрації Дж.Буша-молодшого.

Сучасна українська історична і політична наука приділяла і продовжує приділяти чимало уваги до питання яке розглядається в даній статті. Точки зору авторів, в основному, збігаються на тому що у 1990-і роки аналітики і політики США дивились на ЄС як на регіональну складову європейської безпеки, початок нового століття змінив ці погляди і в Вашингтоні поступово зійшлися на тому, що ЄС перетворилась в сильну міжнародну структуру, яка не тільки відповідає за європейську безпеку, але і за міжнародну також [2].

* доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету

** кандидат історичних наук, старший викладач Донецького національного університету

В постбіполярний період ЄС та США виявилось важче пристосувати двосторонні відносини до співпраці з більш широкого спектру проблем. Проте приклади успішного співробітництва все ж демонструють можливість спільних дій, як наприклад під час війни у Перській затоці 1991 року та Югославської кризи. Умовою для цього стала виняткова важливість справи та існування дієвих механізмів співробітництва (НАТО, ООН, ОБСЄ, ГАТТ – СОТ, режим контролю за ракетними технологіями). Так, Боснійська криза була врешті решт вирішена не на рівні ЄС – США, а після підключення НАТО, де членство в організації дало Сполученим Штатам більше можливостей для впливу, попри явні порушення міжнародного права. Таким чином взаємодія, як правило, ефективніша, коли зосереджена на конкретних питаннях, ніж на тих, що вимагають спільного формулювання політики на майбутнє. Як результат, співробітництво з глобальних проблем не є систематичним та частіше викликає розходження між партнерами. Аналіз документів, політичної та правової природи Сполучених Штатів та Європейського Союзу дозволяє виокремити три основні відмінності пов'язані з історичними особливостями та різним політичним досвідом, що призводять до перешкод, у ефективному партнерстві.

По-перше, в постбіполярний період США залишається єдиною наддержавою, що має глобальні інтереси, в той час як ЄС розглядає себе як регіональний центр сили. Різниця у позиціонуванні себе в світі призводить до розходження у визначенні стратегічних інтересів та пріоритетів або, за визначенням російського політолога А. Уткіна «різної геополітичної спрямованості» [3]. Про це Г. Кіссінджер заявляв ще у 1974 році: «Європейське співтовариство посилило свою регіональну сутність, в той час як Сполучені Штати... мають бути відповідальними за широке міжнародне торговельне та валютне співтовариство... Щодо дипломатії, то США мають глобальні інтереси та відповідальність. Наші європейські союзники мають регіональні інтереси» [4].

Ситуація не змінилася і після розпаду біполярної системи. Глобалізм США та регіоналізм ЄС призводять до значних розходжень у сприйнятті світових процесів. Так, у питанні не розповсюдження ядерної зброї увага ЄС зосереджена на пострадянському просторі та Близькому Сході, в той час як за Далекосхідним регіоном та Південно-Східною Азією визнається лідерство США. Важливість стосунків США з Росією визначає зацікавленість Сполучених Штатів у процесах в СНД, для ЄС цей регіон становить значно менший інтерес, ніж ситуація в ЦСЄ чи на Балканах. Єдиним винятком для ЄС, що пов'язана з позицією окремих держав-членів є активна роль об'єднання щодо країн із сильними історичними та культурними зв'язками, передусім колишніми європейськими колоніями через систему Ломейських конвенцій, що була замінена підписаною у 2000 році Угодою в Котону.

Другою відмінністю між ЄС (як цілісним суб'єктом міжнародних відносин) та США у поведінці на міжнародній арені є застосування різних моделей поведінки у міжнародній системі: Сполучені Штати частіше вдаються до односторонніх дій, в той час як ЄС обирає співпрацю на багатосторонній основі. Коріння цієї різниці сягає відмінної природи двох акторів, передусім їхнього минулого. Сполучені Штати пройшли шлях від ізоляціонізму до гегемоністської стратегії часів «холодної війни», саме пріоритетність національних інтересів визначає односторонність американської поведінки: прийняття ряду екстериторіальних законів, на зразок Хелмса-Бертонна, відмова від ратифікації Кіотського протоколу та Римського статуту та багато іншого. Проте, подібна безапеляційність що ускладнює трансатлантичні відносини впливає і на самі Сполучені Штати. Як зазначають експерти Ради з міжнародних відносин, «створення багатосторонніх структур без участі США може мати серйозні наслідки для США як глобального лідера» [5]. Дійсно те,

що Вашингтон не братиме цчасть у багатосторонніх міжнародних інституціях не означає, що на США зовсім не будуть впливати рішення міжнародної спільноти.

Для Європи, зі свого боку, в останні 50 років характерною тенденцією є падіння ролі держав. У цьому зв'язку ЄС можна вважати прикладом постмодерністської держави, оскільки європейська інтеграція послаблює політичну владу та стає визначальним чинником у трансформації держави – нації, головного постулату політичного реалізму. Особливість функціонування Союзу в якому рішення приймаються колективно, обумовлює і кооперативну та плюралістичну модель взаємодії в міжнародній системі та перевагу співпраці в рамках міжнародних організацій, зокрема ООН та її спеціалізованих установ. Як результат, це призводить до розходжень у стратегічних питаннях щодо майбутнього світового порядку та регулювання міжнародної системи за участі таких організацій як ООН, НАТО, ОБСЄ.

Третьою відмінністю є різниця у стратегіях вирішення конфліктних ситуацій. Застосування військових чи політичних та економічних шляхів. Відмінність існує навіть на рівні визначень [6].

Характерною, у цьому зв'язку є політика Сполучених Штатів та Європейського Союзу щодо так званих країн – трансатлантичні суперечки з цього приводу зосереджені на різних підходах до використання сили або каральних економічних санкцій. Як вважає дослідниця Л.Міллер, і після розпаду радянського блоку Сполучені Штати розглядають міжнародну систему в «двополярному ракурсі» [7]. Вашингтон часто робить спроби покарати режими через економічну чи політичну ізоляцію. Позиція ж європейців полягає в тому, що ефективніше ці країни можна реформувати через діалог та інтеграцію у міжнародну спільноту.

Дійсно, застосування військових засобів видається Вашингтону більш ефективним. За висловом Р.Перла, колишнього голови Комітету оборонної політики та консультанта міністра оборони США Д.Рамсфельда, «існують ситуації, які можна вирішити лише із застосуванням військової сили, ніж під час небезпечного та марнотратного періоду неефективних політичних та економічних санкцій. Отже, питання має розглядатися в контексті вчасного застосування сили, ніж банальностей про силу як останній засіб» [8]. Хоча окремі члени ЄС можуть використовувати військову силу (наприклад Великобританія чи Франція), загалом Європа зосереджена на превентивній дипломатії та миротворчості, а питання про застосування сили вирішує через механізми ООН. Проте, приклад Косово, коли рішення про військову операцію проти Сербії було прийнято НАТО без згоди Ради безпеки ООН, свідчать про можливість зближення підходів США та Західної Європи щодо використання сили при збігу інтересів Вашингтону з окремими державами-членами ЄС.

Тоді ж, у 1990-ті роки в наукових колах розгорнулася полеміка щодо аналізу трансатлантичних відносин в контексті відмінності парадигм стратегічної культури партнерів та протиставлення «психології сили» (США) та «психології слабкості» (Європа). Саме військова міць США, як вважає Р.Кейган, породжує бажання її застосувати, в той час як військова слабкість Європи призводить до заперечення сили та спроб переконати інших акторів міжнародної системи в її недоцільності та вирішальній ролі міжнародного права та міжнародних інституцій [9]. На нашу думку таке трактування поняття сили є надто звуженим. Постбіполярний період характеризується диверсифікацією поняття безпеки, що призводить і до диверсифікації сили та зменшення її військової складової. Крім того, відмінність у підходах до застосування сили створює можливості до розширення практики застосування так званого «розподілу ваги відповідальності», причому не у розумінні збільшення військових бюджетів європейських союзників та їх внесків у НАТО, як це сприй-

мається у Вашингтоні, а до розподілу повноважень. Як приклад, може слугувати стратегія так званої «європеїзації Балкан» (поступовий перехід від широкомасштабної американської військової присутності в регіоні та передача контролю за ходом справ європейцям-авт.).

Отже, Європейський інтеграційний, у т.ч., оборонний проект загалом видається добре обґрунтованим. На початку XXI ст. Європа має чималий військовий потенціал, але через практичні та процедурні обмеження Європейський Союз зараз не здатен виконувати військові операції. До того ж, Вашингтон перманентно вдається до односторонніх дій та інколи демонструє специфічне розуміння європейських інтересів. Європейський Союз заявляє про власну політику безпеки, але він нерозривно пов'язаний з американською безпекою в Європі. Цілком зрозуміло, що США не хочуть втрачати свої позиції, якими вони володіли протягом півстоліття, з іншого боку, зрозуміле бажання країн Європи, вони прагнуть самостійності. З цією метою й було створено ЄС. Намагаючись об'єднати зусилля країни Європи прагнуть економічно протистояти США, та все ж у сфері безпеки у них не існує чіткої програми. Тому у відносинах між ЄС і Сполученими Штатами розпочався новий етап – етап обговорення нової спільної трансатлантичної стратегії.

Військово-стратегічне значення Європи для Сполучених Штатів не виключається тією обставиною, що даний регіон фактично залишається провідною американською військовою базою за межами США. Американська військова присутність в Європі має суттєве значення і для захисту економічних інтересів США. Необхідно зазначити і геостратегічне значення Європи для Сполучених Штатів: адже без військових баз та інфраструктури союзних країн, доступних американцям завдяки угодам з європейцями в оборонній сфері, захист життєво важливих інтересів США в самій Європі і за її межами був би набагато складнішим [10].

Існує декілька точок зору на те, чи потрібна Америці сильна Європа. Представники ліберальної течії, поділяють думку, що впевнена та сильна Європа відповідає американським інтересам. Вони вважають, що США не потрібно лякатись підйому Європи, як і інших великих держав, якщо це демократичні держави, оскільки «зрілі» демократії між собою не воюють. Країни, що мають загальну демократичну ідентичність, не сприймають одна одну, як військову загрозу, тому вони бачать необхідність слідувати принципу балансу сил в відносинах одна з одною. Представники реалістичної школи схильні розглядати міцніючу Європу як конкурента Америці. Вони оцінюють відносини США-ЄС в категоріях балансу сил, але зрозумілих як співвідношення сукупних потенціалів впливів, а не як порівняння військових можливостей сторін. Реалісти виходять з того, що суперництво властиве державам в незалежності від типу їх внутрішнього управління. Однак, деякі з них готові визнати, що зміцнення Європи може бути вигідним для США за певних умов. І лише в консервативній частині американського політичного спектра практично неможливо знайти думки в підтримку міцної Європи [11].

США стурбовані зростаючими геополітичними амбіціями об'єднаної Європи, хоча і розуміють, що вони можуть загальмувати цей процес, але не зупинити його. Європейська підтримка надає легітимності американській політиці. Разом США та ЄС зможуть здійснити великий вплив на Росію, Китай, Індію та інших великих гравців [12].

Проте на сьогодні США намагаються забезпечити своє майбутнє становище як єдиної наддержави у однополюсній системі світу, вимагаючи виходу НАТО за свої територіальні кордони, намагаючись закріпити військову і технологічну залежність Західної Європи, посилюючи свої позиції на Близькому Сході (Перська затока), де вони вже мають незаперечного союзника – Ізраїль, та на Балканах (Косово), розширюючи програму «Пар-

тнерство заради миру» тощо. Неможливість побудови однополюсної системи у сучасному світі є досить очевидною, з огляду на такі значні держави, як Китай, Росія, Індія, а також країни-учасниці ЄС. НАТО європеїзується, воно вже давно стало гарантом європейської безпеки. Сучасний етап світового розвитку міжнародних відносин характеризує зростання взаємозалежності, зближення взаємодії національних і наднаціональних процесів, досягнення необхідного балансу між внутрішніми і міжнародними процесами, підведення спільної демократичної платформи під загальносвітові процеси.

Список використаних джерел

1. Див.: Міх D. E. The United States and Europe // Congressional Research Service. – June 20. – 2011. – Р. 1-10.
2. Камінський Є. Політика США щодо України / Є.Камінський, А.Дашкевич. – К., 1998; Грищенко Т. Геостратегія пост біполярності. Сучасні американські концепції і Україна / Т.Грищенко // Політична думка. – 1997. – №1; Їжак О.І. Україна в новій стратегії США: як нормалізувати відносини? / О.І.Їжак // Політика і час. – №1. – 2003; Крапівін О.В. Політика США щодо України на початку її незалежності / А.В.Крапівін // Вісник Донецького національного університет. Серія Б. Гуманітарні науки. – Донецьк, 2008. – №1 та ін.
3. США и Европа: перспективы взаимоотношений на рубеже веков. – М., 2000. – С. 6.
4. Див.: Киссинджер Г. Дипломатия. – М., 1997. – С. 735-736.
5. Pragmatic Militarism: Strategies for Engagement in are Age of Interdependence. – Washington: Council on Foreign Reletions, May 2003. – Р. 14.
6. Lindstrom G. EU-US burdensharing: who does what? Chaillot Paper. – Paris: Institute for Security Studies, September 2005. – №82. – Р. 21.
7. Miller I. America after the Cold War: competing visions? // Review of International Studies. – April 1998. – Vol.24. – №2. – Р. 259.
8. Parren vs. Perle: Is the US a Unilateralism Hehemon? By Chris Panen and Richard Perle // European Affairs. – Winter 2003. – Vol.4. – №1. – Р. 37.
9. Кейган Р. Сила и слабость // Pro et Contra. – 2002. – Т.7 – №4. – С.137; Його ж. О рае и силе: Америка и Европа в новом мировом порядке / Пер. с англ. А.Смирнов. – М., 2004. – 160 с.
10. Strengthening Transatlantic Security. U.S. Strategy for the 21th Century. Wash., December 2000. – Р. 8.
11. Миронова М.А. США – Західна Європа: еволюція концепції атлантизму: // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 1999. – Вип.14 (Частина I). – С. 32-38.
12. Басараб М.Б. На противагу російському впливу // Політика і час. – 2003. – №5. – С. 70-75.